خوێندنەوەیەکی خێرای "دەستووری کاتیی ئێراق"

هاوڕێ باخەوان

ئەمە یەکەمجارم نییە لەسەر دەستوور بنووسم. دەربارەی ئەم دەستوورە نوێیەی ئێستاش پێش چەند مانگێك لە وتارمێکمدا وتم ئەگەر ئەم مەرجانەی تێدا نەبێت کە لەو وتارەدا باسم کردبوو, ئەوا ناچارم بیخەمە ناو تەنەکەی خۆڵەکەوە و وتارەکەشم هەر بەناوی "دەستوور و تەنەکەی خۆڵ!"ەوە بوو[1].

هەڵبەت ئەوەی ئێستا لەبەردەستماندایە و ڕۆژی 2004-03-08 لەلایەن 25 ئەندامی ئەنجوومەنی دەستەڵاتەوە ئیمزاکران و 5 لەوان هاوزمانی ئێمە بوون, تەواوی ئەو مەرجانەی تێدا نییە کە من و هاوبیرانم چاوەڕوانیین. بەڵام هێشتا زۆر زووە بۆ ئەوەی هێڵێکی ڕاست و چەپی بەسەردا بهێنرێت. چونکە بەر لە هەر شتێك ئەو دەستوورە کاتییە و بەپێی مادەکانی ماوەیەکی کاتی دەخایەنێت و دەبێت ئەوەی لەم دەستوورەدا وەدەستمان نەهێنا, لە دەستووری هەمیشەییدا هەوڵی بۆ بدەین و جێگیری بکەین, ئەگەر نا ئەوا دەکرێت هێڵێکی ڕاست و چەپ بهێنین بەسەر دەستووری هەمیشەیی ئێراقدا.

پاش خوێندنەوەی ئەو دەستوورە کاتییە بەزمانی عەرەبی و هەروەها خوێندنەوەی وەرگێڕانە کوردییەکەی لە ڕۆژنامەی خەباتی 2004-03-10دا چەندین خاڵی ئەرێنی و نەرێنیم لەسەر مادەکانی ئەو دەستوورە لا دروستبوو و هەستم پێکردن, بەڵام زۆر بەداخەوە خاڵە نەرێنییەکان زۆر زۆرترن و ئەوانەشی کە ئەرێنین, زۆربەیان پرنسیپی گشتیی نێو زۆربەی دەستوورەکانی تری جیهانن.

خاڵە ئەرێنییەکان بەگشتی بریتین لە پاراستنی مافی مرۆڤ و دژایەتیی چەوساندنەوەی نەتەوایەتی و بەفەرمیکردنی زمانی کوردی لە چوارچێوەی ئێراقدا شانبەشانی زمانی عەرەبی و بوونی ئێراق بە کۆمارێکی یەکگرتووی فیدراڵی و ئەو برگەی "ج"ەی مادەی 61 کە عەرەبەکان ناویان ناوە ڤیتۆی کورد و هەندێکی تر...

بەڵام خاڵە نەرێنی و لاوازەکانی زۆر لەوانە زۆرترن و لێرەدا بەپێویستی دەزانم یەکە یەکە بەکورتی گفتووگۆیان لەسەر بکەم. بەهیوای ئەوەی ئەو خاڵانە ببنە پاڵپشتی چەسپاندنی مافی زۆرتری کورد لە دەستووری هەمیشەیی ئێراقیدا.

دەستوورەکە پێشەکییەکی هەیە کە پێی دەگوترێت "دیباچە", ئەمە نووسینێکی زۆر لاوازە و لە دەستوورەکەدا بووایە و نەبووایە هێزکارێکی ئەوتۆی نەبوو. هەمان ئەم دیباچەیە, برگەی "ج"ی مادەی یەکی بۆ تەرخان کراوە و کراوەتە بەشێکی دانەبڕاوی دەستوورەکە. ئەم پێشەکییەی کە پێی دەگوترێت دیباچە نەدەبووایە ئەوەندە گشتی بووایە و دەبووایە بەلایەنی کەمەوە تێیدا بەڕاشکاوی ئەوە بهاتایە کە ئێراق دەوڵەتێکی یەکگرتووی فیدراڵییە و لە نەتەوەکانی عەرەب و کورد و هەندێك کەمە نەتەوایەتیی تر پێك هاتوون و بە چەند هەرێمێکی فیدراڵی یەکێتییەکی ئارەزوومەندانەی ئێراقی پێکدەهێنن.

[1] ڕۆژنامەی جەماوەر – ژمارە 48 – 2003-09-29 – کوردستان – هەولێر. ماڵپەڕی کوردستان نێت – 2003-10-01.

www.kurdistannet.org

گرنگترین پرینسیپی نێو دەستوورەکە مافە دێموکراتییەکانە, کە دەمەوێت لەسەرەتاوە هەڵوەستەیەکی لەسەر بکەم. زۆرجار پرۆسە دێموکراتییەکان بۆ مەبەستی زۆر خراپ بەکار دەهێنرێت و لایەنێکی بەهێز بەهۆیەوە دەبێتە دیکتاتۆر. بۆ نموونە لە پاشەڕۆژدا و لە پەرلەمانی داهاتووی ئێراقدا عەرەبەکان دەتوانن لە زۆربەی بڕیارە چارەنووسسازەکاندا زۆرینەی دەنگ بەسەر کورد و کەمە نەتەوایەتییەکانی تردا بەدەست بهێنن و کەسیش نابێت ناڕەزایی دەربڕێت, چونکە ئەو بڕیارانە بەزۆرینەی دەنگی عەرەبەکانی ناو پەرلەماندا وەرگیراوە. لەمەوە مەترسیی بڕگەی "أ"ی مادەی 3ی دەستوورەکە دەردەکەوێت کە دەڵێت: "نابێت ئەم یاسایە بەبێ ڕەزامەندیی زۆرینەی سێ بۆ چواری ئەندامانی ئەنجوومەنی نیشتمانی و دەنگەکانی سەرۆکایەتی بگۆڕدرێت". واتە گەر عەرەبەکانی ناو ئەنجوومەن بڵێن نابێت ئەم یاسایە بگۆڕدرێت, ئەوا هەر بەو شێوەیە دەمێنێتەوە. چونکە لە ئەنجوومەنی داهاتووی ئێراقدا هەرگیز کورد چارەکی ئەندامانی ئەنجوومەن پێك ناهێنێت. ئەم گۆڕینی یاسایە تەنها نموونە بوو بۆ پرۆسەی دێموکراتی و زۆرینەی دەنگ. دیارە زۆر بڕیاری تری کوردی دەتوانرێت بەزۆرینەی دەنگە عەرەبییەکان لە ئەنجوومەندا پووچەڵبکرێتەوە. هەربۆیە دەبووایە ئەو ڕێژەی سێ بۆ چوارە زۆر کەمتر بکرایەتەوە.

بڕگەی "ب"ی مادەی 3 دەڵێت: هەر یاسایەك لەگەڵ ئەم دەستوورەدا ڕێك نەکەوێت, پێویستە کاری پێنەکرێت. نازانم ئەو ئەندامە کوردانەی کە خەریکی دانانی گەڵاڵەی ئەم دەستوورە بوون, بیریان لەو هەموو یاسا و بڕیارە کردووەتەوە کە لەماوەی 12 ساڵی ڕابردوو لەلایەن پەرلەمانی باشووری کوردستانەوە دەرچووە. یان ئایا ئەم بڕگەیە مەبەستی ئەو یاسایانەشە کە پێش ڕۆژی 08-03-2004 داڕێژراون, لەوانە یاساکانی پەرلەمانی باشووری کوردستان؟. ئایا ئەو یاسایانەی کوردستان تا چ ڕادەیەك ڕێکدەکەون لەگەڵ دەستووری کاتیی ئێراقدا؟.

بڕگەی "أ"ی مادەی 4 دەڵێت: "سیستمی فەرمانڕەوایی لە ئێراق, کۆماری, یەکگرتوو, دێموکراتی و فرەیی دەبێت...". دەبووایە لەم مادەیە یان لەوانەی پێشتریدا ناوی ئێراق بە فەرمی بکرایەتە "کۆماری ئێراقی یەکگرتوو". تاوەکو مەسەلەی یەکگرتن و فیدراڵی هەر لەناو هێنانی دەوڵەتی ئێراقدا ئاشکرا ببوایە. چونکە تاوەکو ئێستا روون نییە کە ناوی فەرمیی ئێراق چییە. ئایا هەر "کۆماری ئێراق"ە کۆنەکەیە یان ناوێکی تر.

مادەی شەشەم: یەکێکە لەگرنگترین مادەکانی دەستوورەکە بۆ کورد, کە ئەویش باسی هەنگاوی کاریگەرانە دەکات بۆ سڕینەوەی شوێنەواری ئەو کردەوە سەرکوتکەرانەی ڕژێمی بەعس ئەنجامی داون. لەوانە ڕاگوازتنی زۆرەملێ و زۆری تر. هەڵبەت کورد و هەرێمی باشووری کوردستان پێویستە بەشێوەیەکی خێرا بکەونە جێبەجێکردنی ئەم ماددەیە, تاوەکو ئەو کوردانەی لە ناوچەکانی کەرکوك و خانەقین و ژەنگار و شوێنەکانی ترەوە ڕاگوێزراون بگەڕێنەوە و ئەو عەرەبە هاوردانەش دەربکرێن. ئەم مادەیەم خستە نێو خاڵە ئەرێنییەکانەوە, نەك وەکو مادە بەڵکو وەك شێوە و کاتی جێبەجێکردنی, یاخود چۆنێتیی داڕشتنی مادەکە. چونکە لە مادەکەدا هاتووە کە هەنگاوی کاریگەر بنرێت, بەڵام کەی ئەوەیان نادیارە. چونکە گرنگترین پرۆسەی دەستوور جێبەجێکردنییەتی, ئەگەر ئەو خاڵە باشانە لەکاتی خۆیدا جێبەجێنەکرێت, باهەمووی بریتی بێت لە خاڵی ئەرێنی بۆ کورد, بەڵام ئایا ماددەی جوان و دڵخۆشکەرە چی دەگەیەنێت ئەگەر جێبەجێ نەکرێت.

www.kurdistannet.org

بڕگەی "ب"ی مادەی 7: دەڵێت: ئێڕاق وڵاتێکی فرە نەتەوەیە, گەلی عەرەبی ئێڕاقی بەشێکی دانەبڕاوی نەتەوەی عەرەبە. لەم مادەیەدا یان نەدەبوایە باسی عەرەب و نەتەوەی عەرەب بکرایە, یانیش دەبووایە شانبەشانی عەرەب بگووترایە گەلی کوردی ئێڕاقیش بەشێکی دانەبڕاوی نەتەوەی کوردە. چونکە کوردیش وەك عەرەب لە چەند "وڵات"ێکدا دەژی و بگرە بارودۆخی کورد زۆر لە عەرەب خراپتر و پەرت پەرتترە و کورد زۆر پێویستی بەو ئاماژەیە هەبوو وەك لە عەرەب لە ئێڕاقدا.

مادەی هەشتەم: باسی ئاڵای دەوڵەت و سروودی نیشتمانی دەکات. بەڵام دەڵێت بەپێی یاسا. ئایا ئەو یاسا نەناسراوە لە پاشەڕۆژدا چەند دێڕێکی کوردی دەخاتە ناو سروودی نیشتمانییەوە؟. یان ئاڵای دەوڵەت هیچ هێمایەکی کوردی تێدا دەبێت. ئەمەشیان نەزانراوە. بۆ نموونە لە جیاتی ئەو ئەستێرانەی ئاڵای ئێستای ئێڕاق دەبێتە ئەو خۆرەی کە لە ئاڵای کوردستاندا هەیە؟.

بڕگەی "و"ی مادەی 11 کە باسی وەرگرتنی رەگەزنامە و رێکخستنی دەکات بەپێی یاسا, دەبێت بۆ هەموو نا ئێڕاقییەك وەك یەك بێت, کە ئەمە لەم بڕگانەدا باسنەکراون. واتە نەك بۆ عەرەبێکی میسری یان ئوردونی 3 ساڵ بێت و کوردێکی مەهابادی یان ماردینیش وەك ئەڵمانییەك بە 5 ساڵ مانەوە لە ئێڕاقدا ببێتە ئێڕاقی.

لە مادەی 23دا بەگشتی رێز دانراوە بۆ ئەو رێککەوتننامانەی کە ئێڕاق مۆریکردوون. ئەمە دەبووایە بەشێوەیەکی تر بنووسرایە و ئەو رێککەوتننامانەی لێ ریزپەڕ بکرایە کە ئێڕاق لەگەڵ داگیرکەرانی کوردستاندا مۆریکردوون بۆ سەرکوتکردنی خەباتی رزگاریخوازانەی نەتەوەی کورد, کە نموونەیان زۆرن و باسکردن و ژماردنیان بەپێویست نازانم.

لە مادەی 25دا ئەو کارانەی کە دراوە بە حکومەتی ئینتیقالی گەلێك زۆرن و کار و سەروەریی حکومەتی باشووری کوردستان زۆر کەم دەکەنەوە و بێدەستەڵاتی دەکەن. بەتایبەتی لە پەیوەندیی دەرەکی و خەرجکردنی سامانی ئێڕاقدا. دەبووایە ئەم کارانەی کە دراون بەو حکومەتە ئینتیقالییە زۆربەیان ناوکۆیی بوونایە لەگەڵ حکومەتی باشووری کوردستان تاوەکو دانانی دەستووری هەمیشەیی. چونکە حکومەتی ئینتیقالی توانای ئەو هەموو کارانەی نییە و لە لایەکی تریشەوە, حکومەتی باشووری کوردستان خاوەنی ئەزموونێکی تارادەیەك سەرکەوتووە لە بەڕێوەبردنی باشووری کوردستاندا, بەتایبەتی لەم چەند ساڵانەی دواییدا, ئەگەر بەراورد بکرێت بەو هەموو کێشە ناوخۆیی و دەرەکییەی کە هاتووەتە رێی.

مادەی 27 کە باسی هێزی سەربازی دەکات, بەشێوەی راستەوخۆ و ناراستەوخۆ هێزی پێشمەرگەی لایەنە کوردستانییەکان ناهێڵێت. دەبووایە لەم دەستورەدا بەلایەنی کەمەوە دان بەوەدا بنرایە کە هێزی پێشمەرگەی کوردستان بۆ 5 تا 10 ساڵ بمایەتەوە, تاوەکو ببێتە دەستەبەرییەك بۆ کورد لە باشووری کوردستان و جێبەجێکردنی بەندەکانی ئەم دەستوورە و هەروەها جێگیرکردنی سنووری نەتەوەیی کوردستان لە دەستووری هەمیشەییدا.

www.kurdistannet.org

بڕگەی "أ"ی مادەی 30 باسی یاسادانان دەکات. دەبووایە ئەو ئەنجوومەنە ناوی "ئەنجوومەنی نیشتمانی"ی لێنەنرایە. چونکە ئەمە هەمان ناوی سەردەمی بەعسییەکانە. دەبووایە هەرچۆنێك بووایە وشەی "یەکگرتوو"ی بخرایەتە سەر, تاوەکو ئاماژەی بۆ هەموو هەرێمەکان بکردایە.

بڕگەی "أ"ی مادەی 31 دەڵێت ژمارەی ئەندامانی ئەنجوونی نیشتمانی 275 ئەندامە, بێئەوەی دیاریبکرێت هەر شارێك یان هەر هەرێمێك بۆی هەیە چەند ئەندامی ببێت. هەروەها بەندی 1ی بڕگەی "ب" دەڵێت تەمەنی پاڵێوراو نابێت لە 30 ساڵ کەمتر بێت. دەبێت ئەمە لە چ روانگەیەکەوە خرابێتە دەستوورەکەوە؟!. هەروەها بەندی 2ی هەمان بڕگە ماف ئەوە دەداتە کۆنە بەعسییەك کە ببێتە ئەندامی ئەنجوومەن بەڵام بەمەرجێك ئەندامی فیرقە نەبووبێت. ئەمە جێی داخە چونکە بەعسیبوون خۆی لەخۆیدا تاوانە, لە هەر هەنگاوێکی بەعسیایەتیدا بێت.

بڕگەی "ب"ی مادەی 32 کە باسی هەڵبژاردنی سەرۆك و دوو یاریدەدەری ئەنجوومەنی نیشتمانی دەکات بە زۆرینەی دەنگ, هەمان کێشەی دیموکراتی و دیکاتۆرییەکەیە و ئەستەمە رۆژێك لە رۆژان کوردێك ببێتە سەرۆکی ئەو ئەنجوومەنە, چونکە زۆرینەی دەنگەکان عەرەبن و عەرەبیش کورد هەڵنابژێرێت. هەمان شتیش لە بڕگەی "أ"ی مادەی 36 دووبارە دەبێتەوە کە هەمان ئەنجوومەن بەزۆرینەی دەنگ سەرۆك و دوو یاریدەدەر بۆ سەرۆکایەتیی وڵات هەڵدەبژێرێت. ئەمەش ئەستەمە بەر کورد بکەوێت, چونکە زۆرینەی دەنگەکان هەر عەرەبن. واتە عەرەب هەمیشە باڵا دەست دەبن لە ئێراقدا و کوردیش کەم دەست.

بەندی 3ی بڕگەی "أ"ی مادەی 36 کە تایبەتە بە مەرجی سەرۆکایەتیی وڵاتەوە دەڵێت بەعسییەك بۆی هەیە ببێتە سەرۆکی ئێراق بەڵام بەمەرجێك بەر لە رووخانی رژێم بە دە ساڵ لە ریزەکانی بەعس کشابێتەوە. ئەمەش جێی داخە لە دەستوورەکەدا و دەبووایە تابوو بووایە, چۆن کۆنە بەعسییەك ببێتە سەرۆك یان یاریدەدەری سەرۆکی ئێراق؟. بڕگەی 1یش دەڵێت نابێت سەرۆك و یاریدەرەکانی لە 40 ساڵ کەمتر بن. ئەمەش بە هەموو پێوەرێك بەندێکی ناڕەوایە.

بڕگەی "أ"ی مادەی 53 کە دانی ناوە بە حکوومەتی هەرێمی کوردستاندا, دڵخۆشکەر نییە, چونکە ئەو هەرێمە تاڕادەیەك بەشێوەیەکی نێودەوڵەتی دانی پێدانراوە. بەڵام خراپترین خاڵی دەستوورەکە بەرامبەر بە کورد بەشی دووەمی ئەم بڕگەیەیە کە سنووری هەرێمی کوردستان بەو خاکانە دیاری دەکات کە تا 19ی مارتی 2003 لەژێر دەستەڵاتی ئەو هەرێمەدا بوون. بەو پێیە و هەر بۆ نموونە شارۆچکەی "قوشتەپە"ش ناگرێتەوە کە چەند کیلۆمەترێك لە هەولێرەوە دوورە. ئەم سنوورەش دەستکاری ناکرێت تا دامەزراندنی حکوومەتی هەمیشەیی و دەستووری هەمیشەیی.

بڕگەی "ب"ی هەمان مادەی 53یش جەختی لەسەر ئەو سنوورە کردووەتەوە و دەڵێت سنووری کارگێڕیی هەر 18 پارێزگاکەی ئێراق لە قۆناغی ئینتیقالیدا وەك خۆی دەمێنێتەوە, واتە بەپێی ئەم یاسایە نابێت کورد بڵێت کەرکوك و ژەنگار و خانەقین و شوێنەکانی تر سەربە کوردستانن.

بەندی 1ی بڕگەی "أ"ی مادەی 58 کەباسی نەهێشتنی شوێنەواری عەرەباندن و راگواستن و هاوردەیی دەکات, دەڵێت "ئەگەر نەتوانرا ئەوانەی راگوازراون و بهێنرێنەوە شوێنی خۆیان و هاوردەکان بگەڕێنرێنەوە, ئەوا پێویستە

www.kurdistannet.org

حکومەت قەرەبوویەکی دادپەروەرانەیان بکات". ئەمە ترسێکی گەورەیە بۆ نەهێشتنی شوێنەواری عەرەباندن و نەدەبوایە ئەم ئەگەرە لەم بەندەدا بووایە و دەبووایە بەهەموو شێوەیەك جەخت لەسەر گێڕانەوەی باری دیمۆگرافیی ناوچەکانی کوردستان بکرایەتەوە تاسەر سنووری نەتەوەییی چیای حەمرین.

ئەمە زۆر بەکورتی ئەو تێبینیانەم بوون لەسەر دەستووری کاتیی ئێراق, بەهیوای ئەوەی لە دەستووری هەمیشەییدا ئەو خاڵە نەرێنییانە لابرێن.

زۆر کەس و لایەن, بەتایبەتی عەرەبەکان بڕگەی "ج"ی مادەی 61 بە ڤیتۆی کورد دادەنێن لە دەستوورەکەدا, منیش دیسانەوە دەڵێم ئەو بڕگەیە دەبێتە ڤیتۆ بۆ کورد ئەگەر مادەکانی دەستوورەکە جێبەجێبکرێت, ئەگەر نا ئەوا لە دەستوورەکەدا بشگوترێت ئێراق دەوڵەتێکی کوردییە و بەڵام ئەو دەوڵەتە سەربە جامیعەی عەرەبی و بەشێکی دانەبڕاوی نەتەوەی عەرەب بێت ئەوا بەهیچ دەچێت. هەربۆیە "گرنگیی دەستوور لە جێبەجێکردنییایەتی".

پاش ئیمزاکردنی دەستووری کاتیی ئێراق و دواکەوتنی بۆ ماوەیەك, خەڵکی کوردستان کەوتنە ئاهەنگگێڕان, بەتایبەتی هاوزمانانی کوردستانی بندەستی ئێران. ئەو ئاهەنگێڕانانەیان بە خۆپیشاندانێکی جەماوەری وەرگەڕا و پێکدادانیش لەنێوان پاسداران و جەماوەری راپەڕیودا روویدا. ئەم هۆشیاریی نەتەوەییەی کوردستانی بندەستی داگیرکەری ئێران دەکرێت بکرێتە یەکێك لە خاڵە باشەکانی ئەم دەستوورە. هەر بۆیە ئەستەمە هێڵێکی راست و چەپ بەسەر ئەم دەستوورەدا بهێنرێت و یان بە رەش یان بە سپی بخوێنرێتەوە. چونکە ئەو هێڵە راست و چەپە ئەو ئاهەنگێڕان و خۆپیشاندانانەش دەگرێتەوە.

ئەم جەنگی دەستوورە ئەزموونێکی نوێیە بۆ کورد و سیاسەتمەدارانی, دەبێت لەم جەنگی دەستووری کاتییەدا چی فێربووبێتن بۆ دەستووری هەمیشەیی؟. ئایا لە دەستووری هەمیشەییدا سنووری کوردستان دەبێتە چیاکانی حەمرین و هەموو ئەو ناوچانەی کە لە 50 ساڵی رابردوودا عەرەبێنراون, بۆماندەگەڕێتەوە. یان هەروەك محەمەد بەحرولعلومی سەرۆکی کاتیی ئەم مانگەی ئێراق لە رۆژی 10-03-2004دا لە کۆنگرەیەکی رۆژنامەوانیدا رایگەیاند کە هەرێمی کوردستان تەنها بریتییە لەو سێ شارەی کە لە دەستوورەکەدا ئاماژەی بۆکراوە و کەرکوکیش هەڵگیراوە بۆ -خۆی واتەنی "ئەجەلێکی غەیر موسەمما - داهاتوویەکی دیارینەکراو!"...

2004-03-10

hawreh@bakhawan.com
http://www.bakhawan.com

www.kurdistannet.org